

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale

BOICU, LEONID

**Principatele Române în raporturile politice
internaționale: (1792-1821)** / Leonid Boicu - Iași: Institutul
European, 2001

328 p.; 19,5 cm (Istorie și diplomație)

ISBN 973-586-048-1

94(498) " 1792 / 1821 "

LEONID BOICU

**PRINCIPATELE ROMÂNE
ÎN RAPORTURILE POLITICE
INTERNAȚIONALE
(1792–1821)**

Ediție îngrijită de
Victor SPINEI

Tabla de materii

<i>O ascensiune eclatantă frîntă spre apogeu:</i>	
<i>Leonid Boicu (Victor Spinei)</i>	9
INTRODUCERE	19
<i>Note</i>	45
CAPITOLUL I: Între pacea de la Iași și noua confruntare politico-militară ruso-otomană (1792–1806)	52
<i>Note</i>	159
CAPITOLUL II: Un război devastator (1806–1812).	
Implicații și urmări	179
<i>Note</i>	254
CAPITOLUL III: Sfirșitul epopeii napoleoniene și aparențele înșelătoare ale stării de pace.	
Interferențe românești	269
<i>Note</i>	302
<i>Rezumat</i> (tradus de Michaela Spinei)	309
<i>Indice</i> (întocmit de Cristian Ploscaru)	313

Table des matières

<i>Une ascension éclatante brisée à son apogée:</i>	
<i>Leonid Boicu (Victor Spinei)</i>	9
INTRODUCTION	19
<i>Notes</i>	45
CHAPITRE I: Entre la paix de Iași et la nouvelle confrontation politique et militaire russo-ottomane (1792-1806)	52
<i>Notes</i>	159
CHAPITRE II: Une guerre dévastatrice (1806-1812).	
<i>Implications et conséquences</i>	179
<i>Notes</i>	254
CHAPITRE III: La fin de l'épopée napoléonienne et les fallacieuses apparences de l'état de paix. Interférences roumaines	269
<i>Notes</i>	302
<i>Resumé (traduit par Michaela Spinei)</i>	309
<i>Index (Cristian Ploscaru)</i>	313

O ascensiune eclatantă frîntă spre apogeu: Leonid Boicu

Sensibilitatea pentru destinul personalităților de anvergură este adesea înrîurită de avatarurile trecerii lor în neștiință, o existență întreruptă intempestiv în momentele când erau previzibile roadele cele mai alese ale erudiției și forței creatoare fiind de natură să provoace, mai mult poate ca în alte situații, compasiune, regrete, rememorări pioase: cazul magistrului Leonid Boicu (1.5.1931–2.5.1997).

De-a lungul anilor, rosturile profesionale m-au adus în contact statornic sau efemer cu mai toată elita branșei istoricilor din întreaga țară, cu ale căror principale creații științifice avusesem curiozitatea firească să mă familiarizez, chiar în circumstanțele când substanța lor epistemologică nu era similară celei ce făcea obiectul preocupărilor mele principale, dar trebuie să mărturisesc faptul că puțini din reputații reprezentanți ai cinului istoric mi-au lăsat o impresie atît de vie și adîncă, în egală măsură prin opera științifică și prin conduita în mediile savante, precum Leonid Boicu. Din cauza palierei necongruente de cercetare, a diferenței de vîrstă și poate a altor rațiuni, nu am beneficiat de privilegiul de a mă număra printre colaboratorii săi apropiați, nici de a-i survola orizonturile intime, pentru o eventuală fuziune sufletească autentică, dar anii petrecuți în ambianța de netăgăduită emulație de la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, în zodii mai întunecate sau mai

CAPITOLUL I

Între pacea de la Iași și noua confruntare politico-militară ruso-otomană (1792-1806)

Această perioadă a fost de o covârșitoare însemnătate pentru destinul politic al Europei prin urmările revoluției franceze din 1789 și amploarea confruntărilor dominate de epopeea napoleoniană. S-a spus¹ că Napoleon I a răsturnat vechiul concept al legitimității fără să ofere altul în loc, ceea ce, după opinia noastră, nu corespunde realității. Noul concept al legitimității – adică voința popoarelor – fusese limpede definit înainte de revoluție, pentru ca republica să-l aplice în practică, iar Napoleon să-l preia, dar să-l și încalce fără menajamente. Ce-i drept, conceptele fuseseră proclamate, servite, sacralizate de taberele beligerante, dar semnificația lor se pierdea în zgomotele armelor.

Înfrîngerile Austriei au făcut din Rusia, alături de Anglia, adversarul cel mai redutabil al Franței. Începînd cu 1792, Rusia devine vecin nemijlocit al Principatelor.

Tratatul de pace de la Iași din 1792 suspendase doar pentru scurt timp rezolvarea pe calea armelor a chestiunii orientale. Dar, după cum am văzut, ea nu-și pierduse din importanță și actualitate pentru Rusia, deși, firește, raporturile internaționale erau dominate de confruntările prilejuite de marile răsturnări din Franța și problema poloneză.

Dispariția statului polonez dezlegase mâinile Rusiei. Dezlegase e un fel de a spune, de vreme ce „hidra revoluției” continua să apese greu asupra politicii externe țariste, iar cînd Franța și-a propus să răpună Anglia lovind-o prin Orient (activitatea febrilă a francezilor la Constantinopol, expediția lui Bonaparte în Egipt, propunerile făcute Rusiei etc.), chestiunea orientală a reapărut în prim plan.

Cu puține excepții (unul din conții Stroganov s-a „afiliat” la Paris iacobinilor, iar casa aceeași familii din Petersburg era socotită liberală și „puțin frondeură”)², nobilimea rusă ura revoluția franceză cu aceeași patimă ca și emigranții francezi. Numai că reprezentanții ei, adică oamenii de guvernămînt, se conduceau după „rațiunea de stat” care n-a fost niciodată și nu putea fi rectilinie. Totodată, conducătorii Rusiei erau împărțiți în grupări de orientări diferite. Frații N.P. și S.P. Rumianțev și A.B. Kurakin erau adepții politicii „mîinilor libere”, cei dintîi fără nici o alianță, cel din urmă pentru o alianță cu Franța, însă lipsită de obligații antiengleze³. Exista apoi o partidă anglofilă (N.P. Panin, S.R. și A.R. Voronțov, A.K. Razumovski, Novosilțev, Czartoryski etc.). Interesele moșierimii de pe țărmurile Balticii nu coincideau cu ale celei din zona Mării Negre. Conteii Kociubei nu întrezărea vreo primejdie reală din exterior la adresa Rusiei și afirma că „acesta este interiorul unde Rusia poate face cuceriri imense, stabilind ordinea, economia, justiția în toate părțile vastului ei imperiu, făcînd să înflorească agricultura, comerțul și industria”⁴. Totuși, după 1806, Kociubei va evolua către partida filoengleză⁵. N.P. Panin era un adept atît de înfocat al „sistemului nordic” (alianța cu Anglia, Prusia și Poarta otomană), încît la aflarea deciziei de retragere a Rusiei din coaliție (aprilie 1800) a protestat, disociindu-se de politica oficială în chip explicit⁶ (un an mai tîrziu va fi exilat). Apoi, Rusia a fost angajată în războaie nu numai în Europa, ci și în Asia (cu Turcia, cu Persia între 1805-1813). Este adevărat că țarul are cuvîntul hotărîtor, dar

el nu riscă (exceptându-l pe Pavel I) să nesocotească opiniile acestor grupări politice. Nu ne propunem să plonjăm într-o expunere detaliată a marilor direcții ale politicii externe țariste în epoca ce ne interesează (ar fi inutil; ele sînt cunoscute istoricului); dacă, totuși, am alunecat spre unele amănunte, aceasta s-a petrecut numai pentru a preîntîmpina căderea în eroarea de a judeca simplificator diplomația țaristă, care a pendulat între poziții și alianțe externe absolut contrare.

De la confruntare (care sub raport politico-ideologic n-a fost niciodată stinsă) cu Franța, s-a ajuns la dorința de pace comunicată astfel în 1796 curților europene de Osterman (șeful diplomației țariste) o dată cu urcarea pe tron a lui Pavel I: Rusia se afla în război neîntrerupt din 1756, fiind singura Putere din lume care a purtat 40 de ani de război; acum ea vrea pace cu toate statele, inclusiv cu Franța revoluționară⁷. Dar cuceririle franceze și „răspîndirea noii ordini republicane” angajează Rusia în război pentru ca, din motive știute, tot sub Pavel I, să se procedeze la o apropiere de Franța, pînă la alianță. Alexandru I va inaugura în 1801 o politică de pace cu toate statele, *indiferent de forma de guvernămînt*, de neamestec în treburile lor interioare⁸; îi va urma o politică a „mîinilor libere”, apoi alianța cu Franța (Tilsit 1807) și, în sfîrșit, războiul din 1812-1814.

În desfășurarea acestui curs politic, Rusia a fost constrînsă la pierderi uriașe nu numai materiale, ci și la concesi ce-i știrbeau grav prestigiul de Putere autocrată și crezuri intime ce părea intangibile. Tratatul de pace⁹ ruso-francez din 26 septembrie/ 8 octombrie 1801 (fie și neratificat) cuprindea o formulare (art.III) în baza căreia Petersburgul a trebuit să accepte expulzarea emigrației regaliste franceze de pe teritoriul ei; ce-i drept, în „contrapartidă” francezii își luau o obligație identică în privința emigranților polonezi; în 1802, țarul a fost nevoit să consimtă la pătrunderea vaselor franceze în Marea Neagră¹⁰ și să vină în atingere cu porturile rusești etc. Există

totuși o zonă pe care Petersburgul o evalua ca rezervată sieși și unde nu se putea împăca cu nici o altă preponderență: Constantinopolul și Peninsula Balcanică, inclusiv Principatele Române. Implementarea înfrîurii rusești în această regiune era, de altfel, unanim recunoscută ca un fapt îndeplinit și de mari proporții. Întorcîndu-se la Constantinopol, către sfîrșitul anului 1804, dintr-un turneu efectuat în Arhipelag, beizadeaua Panaiotachi Moruzi, dragomanul amiralității, raporta în mod răspicat că Poarta nu mai are supuși aici, că ei toți au devenit supuși rușilor, iar pavilionul țarului l-a înlocuit pe cel otoman¹¹.

Problema poloneză, după pacea de la Iași din 1792, impunea Rusiei o conduită politică de natură să evite un nou război cu turcii, să facă imposibilă o alianță turco-franceză și să neutralizeze diplomația Republicii în zonă. Aceasta a și fost misiunea¹² lui Kutuzov, trimis de Ecaterina a II-a la Constantinopol în iulie 1793. Alegerea lui Kutuzov n-a fost întîmplătoare. Ea făcea parte dintr-un joc care îmbina amenințarea și presiunea militară cu moderația¹³ în scopul țintuirii Porții într-o atitudine pacifică.

Se știe că lui Pavel I „îi plăcea” să ducă o politică contrară celei a mamei sale – de eliminare a otomanilor din Europa. Situația îngrijorătoare internă, proliferarea ideilor revoluției din 1789 și pregătirea celei de-a doua coaliții au fost, însă, motivele care au cîntărit cel mai greu în hotărîrea apropierei de Turcia. Cînd Franța a ocupat Malta, Rusia i-a oferit Turciei ajutorul flotei sale în cazul pătrunderii trupelor Republicii pe teritoriul otoman; acesta a fost primul pas pe calea alianței ruso-turce¹⁴. Totodată, țarul a văzut în expediția (1798) lui Bonaparte în Egipt instaurarea dominației franceze în Imperiul otoman, de unde și ideea de a transforma Malta într-un avanpost al Rusiei în Mediterana. Acea expediție a precipitat desfășurările, de vreme ce Poarta s-a văzut constrînsă să ceară ajutor Rusiei. Amenințată de răscoala lui Pazvantoglu și de francezi – scria Pavel I lui S. P. Rumianțev la 29 iulie 1798 – Turcia ne cere o alianță împreună cu Anglia și Prusia; aceasta din urmă

nu ne este necesară nici nouă, nici Turciei¹⁵. Așa s-a ajuns la aparent paradoxalul și uimitorul eveniment care a fost tratatul de alianță defensivă ruso-turc¹⁶ din 23 decembrie 1798, urmat de evacuarea de către francezi a insulelor Ionice și crearea Republicii celor șapte insule sub suzeranitatea Porții și garanția Rusiei. În raportul său asupra politicii externe din iunie 1799, Talleyrand avea însă să facă precizarea că *distrugerea flotei franceze la Abukir* a fost cea care a închis ușa explicațiilor Parisului la Constantinopol și a aruncat pe turcii orbii în brațele Rusiei¹⁷. Tratatul ruso-turc mai sus-amintit își va pune pecetea asupra relațiilor ruso-otomane și, implicit, asupra relațiilor internaționale ale Principatelor Române pînă la izbucnirea războiului din 1806. Această orientare politică țaristă a fost brusc întreruptă de Pavel I, care părăsește coaliția și, părăindu-i-se că menținerea Imperiului otoman are puțini sorți de izbîndă (datorită și presiunilor franceze și engleze), acceptă planul din 2/14 octombrie 1800 al lui Rostopcin de împărțire a teritoriilor aflate sub stăpînirea sau dominația Porții.

Alexandru I va prelua acest fir destul de șubred al politicii de conservare a Imperiului otoman în virtutea teoriei lui Montesquieu privitoare la avantajul de a avea un vecin slab¹⁸, teorie opusă celei invocate mai tîrziu de istoricul S. Soloviev: istoria a arătat că statele slabe sînt întotdeauna un teren al ciocnirilor și luptelor între cei puternici, căci nici unul dintre aceștia din urmă nu îngăduie altuia să facă din cel slab propria armă, constatare cu ațît mai valabilă dacă e aplicată Turciei, un stat musulman cu o numeroasă populație creștină¹⁹. Alexandru I a rămas, pînă la 1806, adeptul primei alternative din rațiuni teoretice și motive practice (ar fi putut el, țarul, să ia partea leului în cazul despuierii Porții în împrejurările cînd forța statului francez părea să n-aibă limite, iar Anglia rămăsese aceeași stăpînă a mărilor?). Adresîndu-se, la 5 iulie 1801, lui S.R. Voronțov, țarul afirma că „una din bazele sistemului meu politic va fi întotdeauna de a folosi toate mijloacele mele pentru

conservarea unei stări de lucruri în care slăbiciunea și proasta administrație [a Turciei – n.n.s.] sînt gajuri prețioase ale securității”²⁰. Aproape în aceeași termeni și-au exprimat adeziunea la vederile țarului frații S. și A. Voronțov, V.P. Kociubei etc. Din 1711 – îi scria²¹ S.R. Voronțov lui N.P. Panin la 28 mai / 9 iunie 1801 – toate războaiele cu Turcia au fost provocate de Rusia (ultimele două doar aparent de Poartă); nu există vecin mai bun decît Turcia; Rusia este deja prea întinsă pentru a căuta să se mai mărească, iar otomanii, simțîndu-și slăbiciunea, vor fi la picioarele Rusiei; Turcia, deci, trebuie păstrată așa și susținută contra Franței și Austriei.

De ce contra Franței și Austriei, și nu împreună cu ele? Țarul repeta frecvent că era partizanul menținerii integrității Imperiului otoman, dar nu uita să adauge că nu totul depindea de el. Într-adevăr, neîncrederea în Franța era o stare de rigoare pe care Alexandru I a mărturisit-o frecvent și expres în chiar acte oficiale, dintre care am cita numai două: rescriptul²² către Razumovski la Viena (10/22 septembrie 1801) și instrucțiunile²³ către A.Ia. Italinski la Constantinopol (30 august/11 septembrie 1802). Fără să renunțe la eforturile de a stăvili „infiltrația” franceză, țarul a mediat²⁴ cu succes restabilirea păcii între Turcia și Franța și, lipsit de succes, conflictul franco-englez (1802), străduindu-se să smulgă de la Napoleon I garanția integrității Imperiului otoman²⁵. Subita grijă pentru conservarea acestui din urmă conglomerat statal nu era însă ușor de întreținut și impus într-o vreme cînd puțini erau cei ce mai credeau în viabilitatea lui. N.M. Karamzin dădea expresie unui simțămînt generalizat atunci cînd scria în „Vestnik Evropi” (1802) că Turcia e pe moarte și că Selim III ar putea fi ultimul sultan²⁶. Există suficiente temeuri²⁷ care învederează că tatonările (prilejuite și de negocierile care au sfîrșit prin pacea de la Lunéville) țintind la modificarea în 1801 a granițelor Imperiului otoman au fost blocate îndeosebi de Rusia.

Se înțelege de la sine că Petersburgul vedea în conservarea Imperiului otoman un angrenaj politic cu o aderență